

Универзитет у Београду, Филозофски факултет –
Одељење за историју уметности, Београд

DOI 10.5937/kultura1859189P
УДК 725.826:712.253(497.1)“19”
72.071.1 Добровић Н.(083.94)
оригиналан научни рад

ДОБРОВИЋЕВИ НЕРЕАЛИЗОВАНИ ПРОЈЕКТИ ПОЛИТИЧКО- СПОРТСКОГ СТАДИОНА И ФИСКУЛТУРНОГ ПОЈАСА

Сажетак: Спорт је и пре Другог светског рата заузимао значајну улогу у популарној култури Београда. Четврту деценију двадесетог века обележиле су и амбициозне идеје поводом изградње трајног стадиона. Међутим, друштвене и политичке околности подједнако су спречиле реализацију монументалних градитељских замисли. Иако је завршетак Другог светског рата донео корените промене у југословенском друштву, долазак Комунистичке партије Југославије на чело државе није подразумевао потпуни раскид са архитектуром из претходног периода. Један од примера који потврђује континуитет и дијалог са предратним урбанистичким идејама на пољу спортске архитектуре су и пројекти Николе Добровића из 1946. године за Политичко-спортски стадион у Доњем граду Београдске тврђаве и Фискултурни појас од Аутокоманде до Бањице. Како се историографија до сада није детаљније бавила овим нереализованим пројектима, потребно је да се они подробније истраже, као и да се утврди потенцијална веза са предратним решењима сличне намене. Такође је од значаја осветлити могуће разлоге због којих су ови пројекти остали нереализовани.

Кључне речи: Никола Добровић, Београд, спорт, архитектура

*Осврт на развој спортске
архитектуре у Београду¹*

Веза између архитектуре и спорта је у Београду у највећој мери остварена путем Соколског покрета, изградњом соколских домова и летњих вежбалишта. Први стадион већих димензија пројектовао је архитекта Момир Коруновић (1883-1969) за потребе одржавања Свесоколског слета 1930. године. Стадион је био монтажног карактера, грађен од дрвета, површине 12.560 м². Међутим, по завршетку слета стадион је размонтиран,² да би се већ наредне године објавио први пројекат новог стадиона за свесоколски слет који је планиран да се одржи у Београду 1935. године. Прва најава о подизању стадиона трајног карактера објављена је у *Времени* 1. маја 1931. године. Тада је наглашено да би најпогодније место био простор код Прокопа, пошто је Доњи град Београдске тврђаве у том тренутку био резервисан за Сајмиште.³ Међутим, у истим новинама је десетак дана касније истакнут проблем исељавања становништа из Прокопа.⁴ На основу чланака из *Времена* и *Политике* током маја исте године сазнаје се да је било договорено да Општина уступи Соколима земљиште Прокопа, да стадион добије назив по краљу Александру I Карађорђевићу, на површини од 70.600 м², са капацитетом од 6.500 вежбача, а да је почетак изградње најављен за наредну годину.⁵ Регулациони план стадиона и околине израдио је архитекта Ђорђе Ковалеvски (1888–1957).⁶

Међутим, услед до данас недвољно разјашњених разлога, локација за соколски стадион промењена је, као и одржавањe Свесоколског слета. Године 1935. закључено је да би у

-
- 1 Рад је настао као резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја под називом *Српска уметност 20. века: национално и Европа* (177013).
 - 2 Кадјевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Музеј науке и технике, стр. 70-71; Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд: Филозофски факултет, стр. 93-94.
 - 3 Аноним, (1. V 1931) Најпогодније место за подизање стадиона било би Прокоп на падини Топчидерског брда, *Време*, стр. 2.
 - 4 Аноним, (11. V 1931) Питање подизања сталног стадиона у Београду, *Време*, стр. 7.
 - 5 Аноним, (19. V 1931) Питање подизања сталног соколског стадиона у Београду решено је најзад дефинитивно, *Време*, стр. 7.; Аноним, (21. V 1931) Соколски стадион Краља Александра I, *Политика*, стр. 6.
 - 6 Аноним, (1. VI 1931) План новог Стадиона, калдрмисање новог булеварa између Мостара и Крагујевачког друма, паркирање Јатаган-мале, *Време*, стр. 7.
-

престоници требало подићи парк за телесно васпитање са соколским слетиштем, олимпијским стадионом и високом школом за телесно васпитање.⁷ Нова локација била је простор Доњег града Београдске тврђаве. За изградњу стадиона са спортским центром такође су били предложени простор Ушћа и Велико Ратно острво.⁸

На седници Извршног одбора Савеза Сокола Краљевине Југославије 1937. године прихваћен је предлог изградње који је изложио инжењер Коста Петровић, како би Београд добио стадион за Свесоколски слет 1941. године.⁹ Како је Коста Петровић истакао, државни парк за телесно васпитање био је потребан Београду, у оквиру кога би био изграђен читав соколски центар а који би служио као вежбалиште и „круна тог система”.¹⁰ Он је у својој књизи *Уређење градова: парк за телесно васпитање у склопу зеленила за освежавање* из 1938. године инсистирао на значају „социјалних паркова“, тачније рекреативних зелених површина које нису биле искључиво „украшни паркови”.¹¹ У истој публикацији Петровић је истакао које би садржаје један олимпијски комплекс на површини од 560.000 м² требало да садржи: Олимпијски стадион, слободно позориште, велику дворану, дворану за мачевање, стрелиште, десет игралишта, пливалиште, јахалиште, бицикличко тркалиште, ледену дворану за хокеј, терен за поло, терене за фудбал и рукомет, веслачку стазу и тркалишта.

Коста Петровић је свој пројекат назвао Југословенски народни парк краља Александра I (слика 1). У склопу спортског парка Петровић је предвидео позориште на отвореном, административну зграду, гостионицу и високу школу за телесно васпитање. У центру читавог комплекса предвидео је споменик краљу Александру I Карађорђевићу.¹² Коста Петровић је пројектовао соколски стадион са парком по узору на немачке спортске паркове у Келну, Франкфурту, Нирнбергу и Штутгарту. Такође је за добре примере истакао

7 Петровић, К. (1938) *Уређење градова: парк за телесно васпитање у склопу зеленила за освежавање*, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 3.

8 Аноним, (1937) Где у Београду треба да се подигне Народни парк са стадионом?, *Соколски гласник* бр. 7, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 1.; Петровић, К., нав. дело, стр. 102.

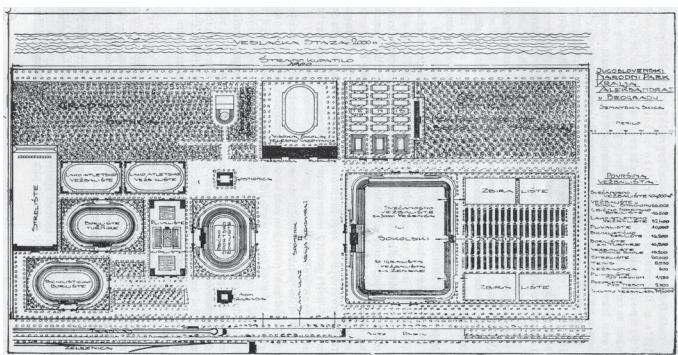
9 Б. Ј. (13. I 1938) И Соколи хоће да подижу свој стадион у Доњем Граду, *Политика*, стр. 13.

10 Петровић, К. нав. дело, стр. 4, 96.

11 Исто, стр. 4.

12 Petrović, K. (1935) *Sokolski stadion u Beogradu*, Beograd: Prosvetni odbor SSKJ, str. 66.

Државно спортско поље у Берлину, али и Соколски стадион у Прагу.¹³

Слика 1 Коста Петровић, Скица Југословенског народног парка краља Александра I у Београду, 1935; извор: Petrović, K. (1935) Sokolski stadion u Beogradu, Beograd: Prosvetni odbor SSKJ.

Услед промене политичког положаја Сокола у Краљевини Југославији, идеја о подизању Олимпијског уместо Соколског стадиона се током друге половине четврте деценије кристализовала. Године 1937. се јавила оштра реакција у штампи на одлуку Владе да уместо домаћих архитеката ангажује једног реномираног страног архитекту за пројектовање спортских објеката широм земље. У питању је био Паоло Виети-Виоли (Paolo Vietti-Violi, 1882-1965), италијански архитекта чији је опус махом обухватао хиподроме, стадионе и друге спортске објекте.¹⁴

Убрзо потом је уместо Виетија-Виолија ангажован Вернер Марх (Werner March, 1894-1976) као најугледнији ауторитет за спортске грађевине у Немачкој. О пројектовању стадиона за Олимпијаду у Берлину *Правда* је извештавала још 1933. године,¹⁵ па самим тим није неочекивано да су се југословенске власти управо одлучиле за Марха. На изложби „Ново немачко градитељство”, која је одржана на Старом сајмишту 1938. године, приказан је и Мархов пројекат реконструкције Београдске тврђаве са изградњом Олимпијског комплекса, као и пројекат Тријумфалног поља на Бањици које је требало да служи за војне параде и соколске слетове.¹⁶ Стадион у Доњем граду био је замишљен тако да представља

13 Исто, стр. 36-55.

14 Путник, В. нав. дело, стр. 171.

15 Фотографија са краћим описом; *Правда*, 22. I 1933., стр. 13.

16 Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике: два пројекта архитекте Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* бр. 41, Нови Сад: Матица српска, стр. 163.

„национално светилиште”,¹⁷ те се Мархов пројекат није суштински много разликовао од Петровићевог. У склопу стадиона на 40 хектара био је предвиђен камп за вежбаче, као и бројни помоћни објекти.¹⁸ Марх је у зони Горњег града планирао изградњу институција културе: Национални споменик и Етнографски, Ратни и Народни музеј.¹⁹ На пројекту је такође видљива централна грађевина са куполом за коју Иван Р. Марковић сматра да је Палата народа.²⁰ Идеја о преиначавању Горњег града у својеврсни Акропол потекла је још од градских власти почетком четврте деценије,²¹ па отуд није необично што се та замисао одржала у Марховом и касније у Добровићевом пројекту.

Тријумфално поље Марх је пројектовао по узору на свој ранији пројекат Тријумфалног поља у Нирнбергу, на који се Коста Петровић позивао 1935. године.²² Тријумфално поље је такође називано и „свечана пољана” и „соколско-војнички стадион”,²³ што сведочи о чињеници да Соколи као организација нису у потпуности били искључени из будућих планова државне репрезентације, иако је предлог Косте Петровића занемарен. Међутим, оштре реакције домаће стручне јавности поводом ангажовања и италијанског и немачког архитекте довеле су до обустављања пројеката.²⁴

Нереализовани пројекти Николе Добровића

Иако су Соколи као организација престали да постоје после Другог светског рата, физичка култура је и даље представљала значајан сегмент свакодневног живота, али и државне политике. Како је Љиљана Благојевић подцртала, неговање културе духа и тела био је један од четири основна захтева функционалног града, поред становања, рада и саобраћаја. Спорт и фискултура као друштвене манифестације постављене су у ранг са „високом” културом у социјалистичкој

17 Исто, стр. 169.

18 Исто, стр. 175.

19 Исто, стр. 171.

20 Исто, стр. 173.

21 Аноним, (13. VI 1931) Како ће у скорој будућности изгледати београдски акропол, *Време*, стр. 9.

22 Марковић, И. Р. нав. дело, стр. 178; Petrović, K., nav. delo, str. 36-55.

23 Исто.

24 АЈ, Фонд МФВ, ф–71–15–42, Planung: Stadion und sportanlagen für Belgrad, 1938; Марковић, И. Р. нав. дело, стр. 122, 177; Аноним, (1937) Крај одличних домаћих стручњака нама нису потребни страни архитекти за грађевине за телесно васпитање, *Соколски гласник* бр. 14, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије, стр. 2.

Југославији.²⁵ Током првих послератних година физкултурни покрет попримио је веће размере, али је констатована слаба инфраструктура спортских игралишта.²⁶

Никола Добровић је 1946. године у оквиру студије *Обнова и изградња Београда: контуре будућег града* објавио пројекат урбанистичке реконструкције Београда где је велику пажњу посветио спорту и рекреацији.²⁷ Том приликом је предвидео изградњу Политичко-спортског стадиона у зони Доњег града Београдске тврђаве и Фискултурни појас на потезу од Бањице до Аутокоманде са вежбалиштем за 80.000 људи и стадионом за 100.000 гледалаца.²⁸ Идеје овог амбициозног пројекта објављене су и у *Политици*.²⁹ Било је предвиђено да се на ове две локације одигравају параде војске и друге манифестације политичког карактера.³⁰ Два кључна топоса политичке репрезентације повезивала би тријумфалну и украсну аутостраду, како наводи Никола Добровић.³¹

Оригинални цртежи и макете нажалост нису сачувани,³² тако да се већина досадашњих тумачења ова два нереализована пројекта темеље на Добровићевом раду у часопису *Tehnika* из 1946. године и публикацији из 1950. године, где су скице пројекта објављене уз објашњења.³³

Политичко-спортски стадион

На платоу Горњег града Београдске тврђаве Добровић је предвидео „вертикалану надградњу” – изградњу објеката од државног значаја, међу којима су били Народна скупштина, Пантеон и Музеј Народно-ослободилачке борбе (НОБ). Никола Добровић је у свом предлогу реконструкције истакао да Београдску тврђаву доживљава као „монументално

25 Благојевић, Љ. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Архитектонски факултет, стр. 214.

26 Максимовић, Б. (1969) Улога народне омладине у физкултурном покрету 1945–1946. године, *Годишњак града Београда* бр. 16, Београд: Музеј града Београда, стр. 177.

27 Благојевић, Љ. нав. дело, стр. 61.

28 Павловић, М. (2017) *Архитектура спортских објеката у Београду у XIX и XX веку*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд, стр. 64-65.

29 *Политика*, 17. VII 1946.

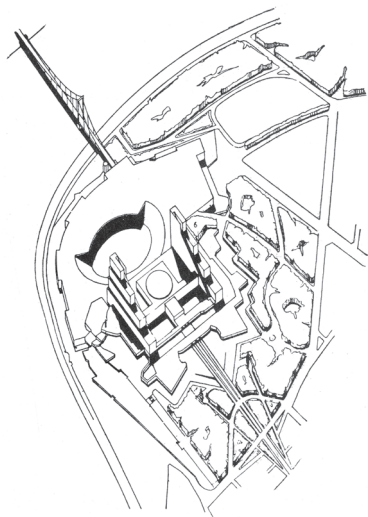
30 Živančević, J. Socijalistički realizam u arhitekturi, u: *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, priredio Šuvaković, M. (2012), Београд: Orion Art, стр. 283.

31 Dobrović, N. (1946) *Obnova i izgradnja Beograda*, *Tehnika* бр. 6, стр. 183.

32 Vukotić Lazar, M. (2002) *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića*, Београд: Plato, стр. 169.

33 Dobrović, N. nav. дело, стр. 176-186; Dobrović, N. (1950) *Urbanizam kroz vekove I - Jugoslavija*, Београд: Naučna knjiga.

подножје за подизање горостасних здања”, док је зона Доњег града била резервисана за главни мотив – Политичко-спортски стадион (слика 2). На истакнутом месту стадиона био је предвиђен Пантеон који би делом залазио у простор гледалишта, а делом у гребен.³⁴ Добровић је сматрао да су објекти које је предвидео да буду подигнути у оквиру Београдске тврђаве сасвим оправдани.³⁵ Схвативши Београдску тврђаву као јединствен урбанистички мотив, Добровићева замисао је била да се зоне Горњег и Доњег града споје у једну функционалну целину, а да је било неопходно урбанистички истаћи завршну тачку београдског гребена.³⁶ Такође је предвидео мост који би повезивао Доњи град са Великим ратним острвом. Сличност са Марховим решењем је више него очигледна. Оба решења предвиђала су комплекс са стадионом у зони Доњег града, док би Горњи град био адаптиран у својеврстан Акропољ.

Слика 2 Никола Добровић, *Скица Политичко-спортског стадиона*, 1946; извор: Dobrović, N. (1950) *Urbanizam kroz vekove I – Jugoslavija*, Београд: Научна knjига.

Фискултурни појас

Мало је познат податак да је простор око данашње Аутокоманде пре Другог светског рата називан „Спортски крај“ према истоименој кафани у Добропољској улици.³⁷ Међутим,

34 Dobrović, N. nav. delo, str. 180.

35 Živančević, J. nav. delo, str. 283, 285.

36 Dobrović, N. nav. delo, str. 180; Vukotić Lazar, M. nav. delo, str. 71.

37 Аноним (15. III 1931), За уређење спортског краја Београда, *Време*, стр. 8.

кафана је највероватније добила име по близини два фудбалска стадиона, игралишта СК *Југославија*, на месту данашњег стадиона *Рајко Митић* и стадиона Београдског спорт клуба, на месту данашњег стадиона ФК *Партизан*.

Као својеврсан пандан реконструкцији простора Београдске тврђаве, Добровић је предвидео изградњу Фискултурног појаса. Две локације су биле предвиђене као кључни топоси у одржавању церемонија које би глорификовале нови политички режим. У свом образложењу Добровић је истакао да у саставу савремених градова фискултурне површине представљају један од значајнијих урбанистичких елемената.³⁸ Сматрао је да је смештај фискултурних површина у Београду од „општедржавног значаја”.³⁹ Добровићева замисао била је да Фискултурни појас буде попут „зеленог клина” који би се на периферији спајао са будућим зеленим појасом око града. Како је у часопису *Tehnika* 1946. године изјавио: „Увала Бањичког потока треба да се паркира у низу водопада, гајева, ливада...”.⁴⁰ Било је предвиђено да читав простор служи за „масовне, политичко-фискултурне фестивале”.⁴¹ Према Добровићу, Фискултурни појас је требало да омогући „најшире манифестације оружане снаге и народних снага”,⁴² што је у потпуности одсликавало тадашњу политичку атмосферу.

Добровић је за локацију Фискултурног појаса одабрао простор који је с једне стране био историјски везан за развој спорта у Београду, док је с друге стране то била локација ван централне зоне града како би се спортске манифестације организовале без ометања саобраћаја.⁴³ Простор је био омеђен данашњим улицама: Булевар ослобођења, Црнотравска, Незнаног јунака, Булевар кнеза Александра Карађорђевића и Доктора Милутина Ивковића (слика 3). На потезу од Бањице до Аутокоманде Добровић је предвидео дванаест сегмената од којих би се састојао Фискултурни појас: збиралиште, фискултурно вежбалиште (слетиште), спортски стадион олимпијског стила, улаз у метро, паркинг, терени за излучно такмичење, спортска палата, гај за разоноду са позориштем на отвореном, клизалишта, фискултурно село, игралиште СК *Црвена звезда* и терени за одмор и разоноду.

38 Добровић, Н., нав. дело.

39 Исто, стр. 178.

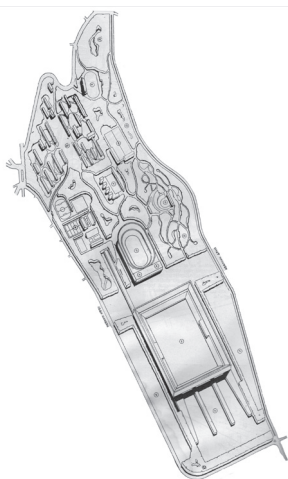
40 Исто, стр. 182-183.

41 Исто, стр. 178.

42 Исто, стр. 183.

43 Вукотић Лазар, М. нав. дело, стр. 73.

Вежбалиште, ондосно слетиште, било је предвиђено да заузима површину од 260.400 м² (620 x 420 м), што је подразумевало капацитет од 80.000 вежбача и 250 до 300.000 гледалаца. Олимпијски стадион би био површине 57.000 м² (300 x 190 м) са капацитетом за 100.000 гледалаца. Терени за излучно такмичење обухватили су терене за фудбал, тенис, одбојку, кошарку, отворени базен итд. У оквиру Спортске палате били су предвиђени гимнастичка дворана, сала за бокс, зимски базен, покривени терени за разне спортове, као и ледена дворана. Фискултурно село је требало да служи за смештај спортиста за време националних и међународних такмичења, а такође би било добро повезано градским саобраћајем. Читав појас је требало да буде пешачка зона, док би директна саобраћајна веза са старим градским језгром и још важније Политичко-спортским стадионом била метро линија чија би крајња станица била испод Олимпијског стадиона.⁴⁴

Слика 3 Никола Добровић, *Скица Фискултурног појаса*, 1946;
извор: Dobrović, N. (1950) *Urbanizam kroz vekove I – Jugoslavija*,
Београд: Научна књига.

Према Добровићевом мишљењу, изградња Фискултурног појаса је требало да допринесе да се Београду „утисне печат савремене демократичности“. Он је предвидео да се изградња Фискултурног појаса одвија у етапама. Такође је сматрао да би требало срушити све постојеће објекте на тој територији, што је свакако отежавало реализацију његове амбициозне замисли.⁴⁵

44 Dobrović, N. nav. delo, str. 183.

45 Исто.

Ако се упореди наведени списак са оним који је Коста Петровић објавио 1938. године, уочљиве су одређене сличности. Оба пројектанта су користила појам „збиралиште”, карактеристична за соколску терминологију.⁴⁶ Затим, и Петровић и Добровић су пројектовали слетиште за 100.000 гледалаца.⁴⁷ У брошури *Уређење градова: парк за телесно васпитање у склопу зеленила за освежавање*, Коста Петровић је такође предвиђао формирање спортске зоне на Доњем Бањичком пољу.⁴⁸

Епilog

Истовремено са Добровићевим пројектима оформљена је Комисија за израду плана мреже физкултурних игралишта. У Комисији су били архитекти Бранко Максимовић, Богдан Игњатовић и Коста Поповић, који су били задужени за израду реферата и скице распореда физкултурних површина. Они су предложили да спортска игралишта буду равномерно распоређена по граду, насупротив Добровићевој централизацији. Бранко Максимовић је сматрао да је стадион некадашњег ФК *Југославија* предалеко, предложивши један мањи стадион у Доњем граду или близу темеља Храма Светог Саве. На крају, Комисија је свој реферат упутила Урбанистичком институту са предлогом да се подигне стадион на месту где је данас стадион Омладинског фудбалског клуба (ОФК).⁴⁹

Међутим, Урбанистички институт није дао сагласност на послати реферат, већ је предложио дискусију са Комисијом. На трећем састанку Комисије 29. новембра 1946. године водила се расправа око могућег разлога зашто директор Урбанистичког института, Никола Добровић, није дао сагласност и зашто је Институт затражио продужетак рока на јануар 1947. године за одређивање места где би се изградио стадион. Комитет за физкултуру је закључио да је то неприхватљиво.⁵⁰

Конкурс за Олимпијски стадион на Бањици расписан је крајем 1947. године.⁵¹ На конкурс за стадион на Бањици прву награду је однело решење Владимира Турине, Драгана Болтара, Фрање Најдхарта, Здравка Бреговца и Звонимира Радића. На пројекту је видљиво јасно дистанцирање

46 Петровић, К. нав. дело, стр. 92.

47 Исто, стр. 93.

48 Исто, стр. 94.

49 Максимовић, Б. нав. дело, стр. 177-184.

50 Исто, стр. 189.

51 Павловић, М. нав. дело, стр. 229.

од архитектуре тада актуелног социјалистичког реализма.⁵² Љиљана Благојевић сматра да се конкурсом за Олимпијски стадион желео направити отклон од нацистичке и фашистичке културе духа и тела, што се директно може односити на Мархове пројекте.⁵³

Првонаграђено решење за Олимпијски стадион остало је нерализовано и уместо њега, Савезни завод за пројектовање је преузео разраду плана. Архитекти Бранко Петричић, Владимир Хрушка и Леонид Тарасов ангажовани су 1948. године да израде нов пројекат. У склопу новог нацрта поред стадиона је требало да буду маратонски торањ, станица метроа, зборно поље (збиралиште), велико слетиште, купалиште, Институт за фискултуру, хотел и паркинг.⁵⁴ На основу ових садржаја може се закључити да је Петричић био задужен не само за изградњу Олимпијског стадиона, већ и за детаљну разраду прве фазе изградње Фискултурног појаса.

Никола Добровић је 30. септембра 1948. године сазвао скуп инжењера и архитеката како би представио Генерални урбанистички план Београда (ГУП). Према сведочењу Бранка Максимовића, том приликом нико од колега се није јавио да дискутује.⁵⁵ Убрзо после одржавања скупа Добровић је поднео оставку на месту директора Урбанистичког завода.⁵⁶

У свом плану урбанистичке трансформације Београда, Никола Добровић се фокусирао на широке потезе и монументално архитектонско акцентовање.⁵⁷ Добровићева жељена интервенција на Београдској тврђави се по свим данашњим параметрима заштите може сматрати радикалном и непримереном, али у тадашњем духу очекиваном. Један од могућих разлога зашто су Добровићеви пројекти остали нерализовани лежао је и у чињеници да су у питању били веома амбициозни пројекти који би захтевали вишедеценијски ангажман на њиховој разради и коначној реализацији. Како је резолуцијом Информбироа 1948. године Југославија запала у економску кризу, већина започетих пројеката заустављена

52 Благојевић, Љ. нав. дело, стр. 216.

53 Исто, стр. 215.

54 Павловић, М. нав. дело, стр. 232.

55 Максимовић је своје критике изнео у неколико наврата тек после смрти Николе Добровића: Максимовић, Б. (1973) Критика урбанистичке перспективе Београда из 1948. године, *Годишњак града Београда* бр. 20, Београд: Музеј града Београда, стр. 430.

56 Minić, O. (1967) Dobrović – život posvećen arhitekturi, *Arhitektura urbanizam* бр. 43, Београд: Savez društava arhitekata Србије, Savez društava urbanista Jugoslavije, стр. 36.

57 Le Normand, B. (2014) *Designing Tito's Capital: Urban Planning, Modernism and Socialism*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, стр. 30-32.

је, да би се наставила тек годинама касније под политички сасвим другачијим околностима.

Бранко Максимовић је 1969. године констатовао да је ситуација по питању броја спортских објеката у Београду и даље лоша.⁵⁸ Међутим, идеја да се простор Бањице претвори у спортску зону није била напуштена. У непосредној близини замишљене зоне Фискултурног појаса већ је 1948. године започета изградња стадиона и спортског парка Југословенске народне армије (ЈНА) на основу пројекта Михаила Јанковића, Косте Поповића и Мирјане Марјановић.⁵⁹ Стадион ФК *Црвена звезда* аутора Косте Поповића и Александра Радовановића представља једини реализовани сегмент Фискултурног појаса, јер је подигнут у периоду од 1957. до 1973. године на месту које је Никола Добровић предвидео у свом пројекту.⁶⁰ Спортски центар *Бањица* (1972–1973), остварење архитектата Михаила Јанковића (прва фаза), Игор Палавинчинија, Михајла Телетиновића, Петра Кочовића, Милана Илића и Косте Поповића, замишљен је да буде део Олимпијског центра.⁶¹ Простор некадашњег Бањичког поља данас служи као стадион ФК *Рад*. Коначно, 2016. године на простору замишљеног Фискултурног појаса подигнута је и Атлетска дворана.⁶²

Политичко-спортски стадион и Фискултурни појас остали су нереализовани покушаји креирања нових државних топоса.⁶³ Добровићева изјава на скупу поводом презентације ГУП-а 1948. године можда најпре може објаснити његов приступ приликом израде пројеката који су били предмет овог истраживања: „Ми прибегавамо револуционарним методама.”⁶⁴

58 Максимовић, Б. нав. дело, стр. 190.

59 Stajević, S. (1962) Stadioni, *Arhitektura urbanizam* br. 15, Beograd: Savez društava arhitekata Srbije, Savez društava urbanista Jugoslavije, str. 6-8; Janković, M. i Popović, K. (1962) Stadion i sportski park JNA u Beogradu, *Arhitektura urbanizam* br. 15, 12-13; Marjanović, M. (1962) Sportski park JNA, *Arhitektura urbanizam* br. 15, Beograd: Savez društava arhitekata Srbije, Savez društava urbanista Jugoslavije, str. 13-15.

60 Radovanović, A. i Popović, K. (1962) Stadion Crvena zvezda u Beogradu, *Arhitektura urbanizam* br. 15, Beograd: Savez društava arhitekata Srbije, Savez društava urbanista Jugoslavije, str. 27-29.

61 Janković, M. i Popović, K. (1962) Stadion i sportski park JNA u Beogradu, *Arhitektura urbanizam* br. 15, Savez društava arhitekata Srbije, Savez društava urbanista Jugoslavije, str. 12-13; Павловић, М., нав. дело, стр. 233.

62 Anonim, *Serbia open* i otvaranje атлетске дворане на Банјци 1. марта, 10. фебруар 2016., 29. мај 2018., <https://sport.blic.rs/ostali-sportovi/atletika/serbia-open-i-otvaranje-atletске-dvorane-na-banjici-1-marta/65m4tvh>

63 Le Normand, B. нав. дело, стр. 30-32.

64 Максимовић, Б. нав. дело, стр. 430.

ЛИТЕРАТУРА:

- Аноним, (15. III 1931), За уређење спортског краја Београда, *Време*.
- Аноним, (1. V 1931) Најпогодније место за подизање стадиона било би Прокоп на падини Топчидерског брда, *Време*.
- Аноним, (11. V 1931) Питање подизања сталног стадиона у Београду, *Време*.
- Аноним, (19. V 1931) Питање подизања сталног соколског стадиона у Београду решено је најзад дефинитивно, *Време*.
- Аноним, (21. V 1931) Соколски стадион Краља Александра I, *Политика*.
- Аноним, (1. VI 1931) План новог Стадиона, калдрмисање новог булевара између Мостара и Крагујевачког друма, паркирање Јатаган-мале, *Време*.
- Аноним, (13. VI 1931) Како ће у скорој будућности изгледати београдски акропол, *Време*.
- Аноним, (1937) Где у Београду треба да се подигне Народни парк са стадионом?, *Соколски гласник* бр. 7, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Аноним, (1937) Крај одличних домаћих стручњака нама нису потребни страни архитекти за грађевине за телесно васпитање, *Соколски гласник* бр. 14, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Anonim, *Serbia open* i otvaranje atletske dvorane na Banjici 1. marta“, 10. februar 2016., 29. maj 2018., <https://sport.blic.rs/ostali-sportovi/atletika/serbia-open-i-otvaranje-atletske-dvorane-na-banjici-1-marta/65m4tvh>
- Б. Ј, (13. I 1938) И Соколи хоће да подижу свој стадион у Доњем Граду, *Политика*.
- Благојевић, Љ. (2007) *Нови Београд: оспорени модернизам*, Београд: Архитектонски факултет.
- Vukotić Lazar, M. (2002) *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića*, Београд: Plato.
- Dobrović, N. (1946) Obnova i izgradnja Beograda, *Tehnika* бр. 6, стр. 176-186.
- Dobrović, N. (1950) *Urbanizam kroz vekove I – Jugoslavija*, Београд: Naučna knjiga.
- Živančević, J. Socijalistički realizam u arhitekturi, u: *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek*, priredio Šuvaković, M. (2012), Београд: Orion Art, стр. 277-302.
- Janković, M. i Popović, K. (1962) Stadion i sportski park JNA u Beogradu, *Arhitektura urbanizam* br. 15, стр. 12-13.

- Кадјевић, А. (1996) *Момир Коруновић*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Музеј науке и технике.
- Le Normand, В. (2014) *Designing Tito's Capital: Urban Planning, Modernism and Socialism*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Максимовић, Б. (1969) Улога народне омладине у фискултурном покрету 1945-1946. године, *Годишњак града Београда* бр. 16, Београд: Музеј града Београда, стр. 177-191.
- Максимовић, Б. (1973) Критика урбанистичке перспективе Београда из 1948. године, *Годишњак града Београда* бр. 20, Београд: Музеј града Београда, стр. 249-443.
- Максимовић, Б. (1983) *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830-1941.*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда.
- Мађјановић, М. (1962) Sportski park JNA, *Архитектура урбанизам* бр. 15, Београд: Savez društava arhitekata Србије, Savez društava urbanista Југославије, стр. 13-15.
- Марковић, И. Р. (2013) Провокација нове естетике: два пројекта архитекте Вернера Марха у Београду, *Зборник Матице Српске за ликовне уметности* бр. 41, Нови Сад: Матица српска, стр. 163-180.
- Минић, О. (1967) Dobrović – život posvećen arhitekturi, *Архитектура урбанизам* бр. 43, Београд: Savez društava arhitekata Србије, Savez društava urbanista Југославије, стр. 36-37.
- Павловић, М. (2017) *Архитектура спортских објеката у Београду у XIX и XX веку*, докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Београд.
- Petrović, К. (1935) *Sokolski stadion u Beogradu*, Београд: Prosvetni odbor SSKJ.
- Петровић, К. (1938) *Уређење градова: парк за телесно васпитање у склопу зеленила за освежавање*, Београд: Савез Сокола Краљевине Југославије.
- Путник, В. (2015) *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд: Филозофски факултет.
- Radovanović, А. i Popović, К. (1962) Stadion Crvena zvezda u Beogradu, *Архитектура урбанизам* бр. 15, Београд: Savez društava arhitekata Србије, Savez društava urbanista Југославије, стр. 27-29.
- Stajević, S. (1962) Stadioni, *Архитектура урбанизам* бр. 15, Београд: Savez društava arhitekata Србије, Savez društava urbanista Југославије, стр. 6-8.

Vladana Putnik Prica
University in Belgrade, Faculty of Philosophy –
Department of Art History, Belgrade

UNREALIZED DESIGNS BY DOBROVIĆ OF THE
POLITICAL/SPORTS STADIUM AND
A RECREATION BELT

Abstract

Even before the Second World War, sports had a significant role in the popular culture of Belgrade. 1940s were also marked by ambitious ideas for construction of a representative stadium. However, social and political circumstances have equally prevented some monumental designer ideas from coming to fruition. Although the end of the Second World War brought about some fundamental changes in the Yugoslav society, the rise of the Communist Party of Yugoslavia to power did not mean a total separation from the architecture of earlier periods. One of the examples that confirms a continuity and a dialogue with pre-War urbanistic ideas in the field of sports architecture, are the designs of Nikola Dobrović from 1946 for the political/sports stadium near the Belgrade Fortress and the recreation belt from Autokomanda to Banjica. Since these unrealized designs were not subject of detailed historiographical studies, they need to be revisited with more attention in order to determine a potential connection with the pre-War design solutions for similar purposes. Also, it is important to clarify possible reasons for which these designs remained just on paper.

Key words: *Nikola Dobrović, Belgrade, sport, architecture*

Јазмина Кланица, *Старословенска богиња Весна*,
комбинована техника на дрвеној подлози,
димензије 20 x 17 cm, 2018. година